

**COMPARATIVE ANALYSIS OF THE WORKS OF SAMI FRASHËRI
(WHAT ALBANIA WAS, WHAT IS AND WHAT WILL BECOME) AND
KRSTE P. MISIRKOV (ON MACEDONIAN AFFAIRS)**

**КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА ДЕЛАТА НА САМИ ФРАШЕРИ
(SHQIPËRIA Ç'KA QËNË, Ç'ËSHTE DHE Ç'DO TË BËHET) И КРСТЕ
П. МИСИРКОВ (ЗА МАКЕДОНСКИТЕ РАБОТИ)**

Zejni MAZLLAMI¹

^{1*} Department of History, Faculty of Philosophy, University of Tetova

*Corresponding author e-mail: zejni.mazllami@unite.edu.mk

Abstract

Sami Frasheri was the most prominent ideologist of the Albanian national Renaissance. His publication "What Albania was, what is and what will become", printed in 1899 in Bucharest, serves as a political and ideological manifesto of the Albanian national Renaissance. The initial section is dedicated to the history. It aims to highlight that the Albanian nation is one of the oldest in Europe, and its language is one of the most beautiful with a rich culture and tradition. In the subsequent section, the author provides a pragmatic portrayal of Albania post-Tanzimat. A significant part is devoted to the analysis of the dangers that posed a threat to Albania. Transitioning to the third segment, Sami Frasheri delineates a blueprint for the future of Albania. He advocates that the sole means of liberation from Ottoman dominance and the looming peril of territorial division by neighboring nations lies in the imminent establishment of an independent Albania.

Krste Petkov Misirkov indisputably the most prominent Macedonian writer in late 19th and early 20th century. His publication "On Macedonian Affairs," published in Sofia in 1903, constitutes a political analysis of the situation of the Macedonian populace. It serves as a proposed strategy for the Macedonian national liberation movement, unveiling neighboring countries' assimilation policies targeting the Macedonian people and their linguistic, cultural, and ethnic identity. Additionally, the article titled "A few words about the Macedonian Literary Language" signifies the initial standardization of the language and lays the groundwork for establishing the Macedonian literary language.

Key words: Sami Frasheri, Krste P. Misirkov, Renaissance, native language, analysis.

Вовед

Оваа компаративна анализа на две значајни дела за историјата и за културата на албанскиот и на македонскиот народ напишани од два водечки преродбеника, е поделена на три тематски целини, а во секоја од нив се опфаќа визијата и мислата на авторите во однос на делата кои се анализираат. Овој скроман труд е влог во взаемното запознавање на Албанците и на Македонците во областа на својата историја, а воедно се надеваме дека ваквата прагма ќе продолжи и во иднина.

За народноста, историјата и политичката програма *Shqipëria ç'ka qënë, ç'është dhe ç'do të bëhet?* (Што била, што е и што ќе биде Албанија?)

Во воведот од предметното дело на Сами Фрашери, накратко и јасно, за разлика од сите други кои пишувале за историјата на Албанија и Албанците, се пресликува потеклото на Албанците, нивната древна, стара и средновековна историја до почетокот на османлиското владеење. „Албанија се нарекува местото каде што живеат Албанците. Албанците се најстариот народ во Европа. Нашите прадедовци светот ги викаше Пелаззи. Во 6 век, кога доаѓале Словените на Балканскиот Полуостров, од сите древни народи опстојувале само Илирите, од којшто потекнуваат Албанците. Според античките автори, Илирите биле различни од Хелените, тие имале свој јазик, ист или сличен на албанскиот јазик. Времето кога војувал и владеел Скендербег, бил најубавиот и најгордиот период низ целата албанска историја“⁹².

Сами Фрашери објективно и научно го претставува албанското општество во рамките на Османлиската Империја, нивните политички предности наспроти другите соседни народи од една страна, и другите муслимански народи од друга страна, односно нивната верност и заслуга кон Османлиската Империја. „Албанците отсекогаш биле јунаци. Војната за повеќето од нив била секојдневен живот, особено во периодот на османлиското владеење. Албанците почнале да преминуваат во Ислам уште пред доаѓањето на Османлиите, а по нивното доаѓање нивниот број се зголемил и станале мнозинство. Од овој момент, Турците, односно Османлиите кај Албанците пронашле сојузници. Никој од другите муслимански народи немал толку привилеги колку што имале Албанците. Во Албанија целата власт била составена од Албанци. Албанците имале сè што му било потребно на еден народ“⁹³.

Како што Мисирков имал критички став, така и Фрашери не се согласувал со повеќето настани и појави кај Албанците. Тој ги критикува своите сонародници дека им помогнале на Османлиите да владеат, на Грците да се ослободат, па дури и на Египет да се изгради, но не направиле ништо за доброто на нивната татковина.

„Низ целата историја, Албанците работеле и гинеле за другите, а речиси никогаш од нивниот труд и нивното жртвување Албанија не добила ништо. Албанците како верни луѓе на Османлиите војувале од Персија до Виена. Тие војувале, а нивните господари ставиле свои знамиња на освоениите територии. Во востанието на Грците најголемиот товар го носеле православните Албанци, но по независноста тие биле погубени. Албанците го спасиле и го изградиле Египет, но не и Албанија. Значи, Албанците секогаш биле повеќе за другите, но никогаш за себе“⁹⁴.

Во вториот дел од книгата, Сами Фрашери е многу поостар кон политиката на Османлиската Империја кон Албанците. Албанците веќе не се гледат како сојузници, туку како непријатели. Овој став на Сами Фрашери и на другите албански преродбеници

⁹² Sami Frashëri, *Shqipëria ç'ka qënë, ç'është dhe ç'do të bëhet?*, Prishtinë, 2019, 15-26.

⁹³ Ibid., 26-28.

⁹⁴ Ibid., 33-36.

доаѓа како одговор на Танзиматските реформи кои албанското население го гледале како штетно, и против кого избувнале неколку востанија по неуспехот на Призренската лига и неспособноста на Османлиската Империја да ги брани териториите населени со претежно албанско население од соседните кралства. Целата ваква ситуација придонела за груб и игнорантен однос кон Албанците, наспроти нивните политички, просветни и културни барања.

Речиси сите претходни привлегии кои ги имале Алабнците биле изгубени, а тоа довело до целосна промена, од верност и послушност, до недоверба и недоразбирање. *„Албанците под османлиското владеење не биле во иста позиција како другите соседни народи, туку биле сојузници. И самата Албанија имала своеврсна независна власт. Ова траело до Танзиматските реформи. Но, дали сега живеат така? Не! Денеска Албанците се заробен народ, понижувани и погладени од било кој народ во Империјата. Турција ја загубила довербата кон Албанците и ги гледа како противници и предавници, а не како сојузници и браќа, како што ги гледала порано. Албанците кои до тогаш не плаќале никакви даноци, сега плаќаат толку високи даноци, што не им остануваат средства ниту за леб. Турците за петстотини години на Албанците не им давале ниту училиште, ниту занает, туку само ги терале да војуваат, а сега сакаат да им го одземат и оружјето, кое за Албанците е поврзано со честа. Иако Албанија била под османлиско владеење, во име на лојалноста со неа управувале Албанци, сега не е така, на нивните места се поставуваат Турци. Албанија, колку и да е сиромашна и без капацитет, има свои луѓе да владеат и раководаат добро, умно и чесно со неа, како порано“*⁹⁵.

Сами Фрашери со избрани и силни зборови пишува и за народноста. За него, народноста е света, а кој не ја негува, ѝ не ја залужува. Таа ги соединува Албанците, кои како народ им припаѓат на повеќе религии. *„За човекот во животот нема ништо повредно и посакано од народноста. Секој човек, како што ја сака мајката и татковината, така треба да го сака и својот народ. Тој што не го сака својот народ и својата татковина е предавник, лош и не може да се вика човек. Албанците пред да бидат муслимани, православни и католици, најпрвин се Албанци. Во народноста нема пријателство, секој сака повеќе за себе, а помалку за другиот“*⁹⁶.

Под османлиска власт Албанија беше сигурна, но тоа траеше сè до основањето на соседните кралства (Србија, Грција, Црна Гора и Бугарија). До овој заклучок Сами Фрашери доаѓа познавајќи ја општата влошена политичка положба на Османлиската Империја, како и политичките претензии на Србија и на Грција кон Албанија, претставени преку „Начертанија“ и „Мегали идеја“. Од Големите сили како непријател ја гледал Австрија (Австро-Унгарија), а не Русија, иако сите соседни земји кои имале претензи кон Албанија се надевале на руска помош. *„Албанија до пред некое време беше во внатрешните граници на Османлиската Империја, но сега не е така. Денес Албанија е опкружена со непријатели: Црна Гора, Србија, Грција и Бугарија, но како и тие да не беа доволни, над глава ѝ е дојдена и Австрија“*⁹⁷.

Од соседите, како пријатели со кои Албанците имаат добри односи, Сами Фрашери ги гледа само Власите, но и за нив покажува недоверба поради нивната желба за владеење. *„Од нашите соседи, само еден народ се однесува пријателски, Влашкиот. Во Романија се отвораа првите албански национални здруженија каде биле печатени првите учебници, но сепак и кај Власите има такви коишто сакаат да владеат со Албанците“*⁹⁸.

⁹⁵ Ibid, 47-49.

⁹⁶ Ibid, 50-51.

⁹⁷ Ibid, 52.

⁹⁸ Ibid, 59.

За македонските работи

Крсте П. Мисирков беше убеден дека македонската национална преродба е историски процес што под себе има плодна почва и светла иднина. Затоа, формирањето на Македонците во одделна словенска народност е најобичен историски процес, сличен на процесот на одделување на бугарскиот и српскиот народ од некогашните Јужни Словени⁹⁹. Значи во Македонија има општо словенско население кое не е ни српско, ни бугарско¹⁰⁰.

Мисирков веруваше дека само борбата против сите тие кои имаат политички претензии кон Македонија може да донесе слобода за Македонците, а сето останато би било во полза на другите. *„Јас сум Македонец и интересите на мојата татковина ми се претставуваат вака: непријатели на Македонија не се Русија и Австро-Унгарија туку Бугарија, Грција и Србија. Само енергичната борба со тие три држави ќе ја избави нашата татковина од погубување. Ако автономијата на Македонија се јави како резултат на сегашното востание, тогаш македонското прашање не ќе се реши во полза на Македонците, туку во полза на Бугарите“*¹⁰¹.

Мисирков појаснува дека името Бугарин до половината на XIX-тиот век немало поголемо значење од имињата: Христијанин, Рајатин и Каурин¹⁰². Историската улога и значењето на „Лозарите“ Мисирков ги гледа во нивната свест, бидејќи тие први беа запознаени со политичките цели на Србија и Бугарија во Македонија. Резултат од борбата помеѓу Бугарија и Србија за влијание во Македонија, претставува развивањето на свеста дека судбината на Македонија треба да биде во рацете на Македонците¹⁰³.

Подоцнежните писмени аргументи со кои се согласуват речиси сите историчари во однос на српските претензии и српската пропаганда во Македонија, Мисирков ги отсликува кратко и јасно. *„Сливница ја натера Србија да почне една нова борба со Бугарија за Македонија. Најнапред таа борба беше на хартија. Работењето на Србите не остана без резултати при решавањето на македонското прашање. Србите со своите училишта во Македонија успеа да создаде илузија во европското и руското јавно мислење дека има Срби во Македонија. Вештачкото создавање на српски интереси во Македонија беше јасно за сите“*. По правилото „во секое зло да се гледа придобивка“, Мисирков пишува дека *„Србија со своето замешување во македонското прашање доведе до повторно разгледување на прашањето за народноста на Македонците и негова разрешница, ни во полза на Бугарите, ни во полза на Србите, туку во полза на одделна македонска народност“*¹⁰⁴.

Политичката мудрост и визија на Мисирков беше јасна. *„Нам не ни треба присоединување кон Бугарија, кон Србија и кон Грција. Целовитоста на Турција за нас е поважна, отколку за Русија и за Западна Европа. Таквата мирна програма на Македонците ќе добие поддршка и одобрување од Големите Сили“*¹⁰⁵. Мисирков не се согласувал со мнозинството од револуционерните и културни организации кои имале претензија да ги претставуваат македонските интереси, бидејќи тие борбата за македонското дело ја гледале во соработката со Бугарија.

⁹⁹ Крсте П. Мисирков, *За македонските работи* (избор, редакција, предговор, забелешки и превод: д-р Блаже Ристовски), Скопје, 1985, 139-141.

¹⁰⁰ Ibid, 150.

¹⁰¹ Ibid, 41.

¹⁰² Ibid, 159.

¹⁰³ Ibid, 111-115.

¹⁰⁴ Ibid, 123-132

¹⁰⁵ Ibid, 69-70.

Неговиот повик бил краток, јасен и далекувиден. „Македонци! Време е да се убедиме дека лошиот демон за Македонија не е никој друг, освен Бугарија, ете зошто час поскоро треба да си ги одделиме нашите интереси од бугарските. Нашето одделување од Бугарите ќе ни даде можност критички да се однесуваме кон бугарските работи“¹⁰⁶.

Политиката на Големите Сили, посебно на Русија, Мисирков го објаснува логично. Никој не сака да губи свои сојузници за стратешките интереси, за сметка на решавање на македонското прашање. „Големите држави изјавуваат дека немаат непосредни интереси во Македонија. Ако е така, тогаш на кого се надевавме во востанието? На Русија ли? Русија е словенска и православна држава. Ако е така, тогаш што може да пирави за нас Русија, кога во македонските работи се забркани неколку словенски и православни народи?“¹⁰⁷ Занесувањата на Русија родија една Бугарија, но со нејзиното раѓање, Русија умре за нас“¹⁰⁸.

Мисирков, штетата од можен Балкански сојуз ја предвидел десет години порано. „Среќа за нас и за Турција е што меѓу Бугарија и Србија немаше никакво согласување по однос на македонското прашање“¹⁰⁹.

За религијата и пропагандите на соседните држави *Shqipëria ç'ka qënë, ç'është dhe ç'do të bëhet?* (Албанија, што била, што е и што ќе биде?)

Ако Мисирков имаше свои идеи и вложувања само кон македонските православните христијани, Сами Фрашери требаше своите идеи да им ги пренесе на албанските муслимани и христијани (православни и католици). Бидејќи Албанците се одделен народ од своите соседи, единствениот пат за вмешување во политичкиот живот бил преку верската поделба. Ва тоа им помагнал и познатиот милетски систем, според кој населението коешто влегувало во составот на Османлиската Империја било поделено на две групи: муслимани и христијани.

Според Сами Фрашери, оваа поделба на Албанците, освен на соседните држави, им е во корист и на османлиската власт, бидејќи без нивна дозвола многу пропаганди не би можеле да дејствуват, особено на просветен план. Верското делење меѓу самите Албанци, Фрашери го гледа како најголема закана. Сами Фрашери не пишува за пропагандата на Австро-Унгарија во местата со претежно албанско население.

За жал, времето е сведок дека големиот албански преродбеник бил свесен и го најавил тоа што ќе се случи со православните Албанци, како што во суштина пишува и самиот, „дел од вината си носат и самите“. „Освен политичките опасности, Албанија има многу опасности кои се подлабоки и поголеми, а тие се поштетни иако се без крв и без оружје. Тоа е борба на пишувањето, училиштето и народноста. Соседите сакаат да не поделаат. Турците сакаат да има поделби меѓу мнозинството Албанци - муслимани, со Албанците - христијани. Грците, сите православни Албанци ги вбројуваат и ги именуват за свои сонародници. Грците се однесуваат со православно население како Исус да бил нивен сонародник, а тие да биле божји народ. Голема вина има и кај самото албанско православно население кое лесно се манипулира поради две причини, прво, поради незнаењето, а второ, поради недоволниот отпор против Патријаршијата. Во помал интезитет и размер, но истото го праваат Србите и Бугарите. Без желбата и подриката на Османлиската Империја, ниту Грците, ниту Бугарите, а најмалку

¹⁰⁶ Ibid, 100.

¹⁰⁷ Ibid, 62.

¹⁰⁸ Ibid, 91.

¹⁰⁹ Ibid, 77.

*Србите би можеле да дејствуваат на територијата на Албанија. Тие имаат дозволи за отворање на свои училишта на туѓи територии*¹¹⁰.

За македонските работи

Крсте П. Мисирков бил загрижен од фактот дека религијата станала орудие на соседните држави за нивните политички цели во Македонија. Неразбирливи и недостојни биле дејствувањата на Патријаршијата и Егзархијата во корист на грчката и бугарската пропаганда меѓу христијанското население во Македонија. *„Религиозните потреби и убедувања за сите се неприкосновени. Но религијата никако не треба да биде средство за престапни политички и национални цели, како што е сега во Македонија. Протестанството и католицизмот во Македонија имаат само религиозни цели. Ете зошто никој нема право да се противи на работата на тие пропаганди. Православието во Македонија сега до толку е искривоколчено, што и не може да станува збор за една православна црква, - сега таму има три цркви: грчка, бугарска и српска. Зошто да биде така? Зар црквата не треба да биде Едина, Соборна, Вселенска и Апостолска? Да, имено црквадта треба да биде Едина и Соборна, а не српска, грчка и бугарска“*. Мисирков после две реторички прашања, разочаран го дава заклучокот дека *„Црквата кај нас си ја загубила својата главна цел“*¹¹¹.

За јазикот, културата и училиштата *Shqipëria ç'ka qënë, ç'është dhe ç'do të bëhet?* (Албанија, што била, што е и што ќе биде?)

Уште на крајот од XIX-тиот век, Сами Фрашери пишува за потеклото и историскиот развој на албанскиот јазик, теми кои биле дел од историските и јазичните прашања низ целиот XX-ти век. *„Албанците зборуваат еден од најстарите и најубавите јазици во светот. Другите древни јазици исчезнале, а од нив сега потекнуваат сегашните јазици. Знак за народноста е јазикот, секој народ опстојува преку јазикот. Тие луѓе кои го забораваат својот јазик и говорат друг јазик, постепено се претопуваат во народот чиј јазик го говорат“*. Освен прашањата за кој самиот си дава одговор, тој отвора и прашања кои предизвикуваат интерес. *„Како албанскиот јазик опстојувал без да има напишана азбука и без да се изучува во училиште, кога многу напишани јазици кои имале богата историја не успеале да опстанат? Како Албанците не пишувале на својот јазик - тоа е големо чудо“*¹¹².

Албанците низ целата историја биле обединети околу јазикот. Албанците наидуваа на големи пречки во својот просветен и културен развој. Еден од најголемите непријатели била неписменоста кај населението. За нејзиното искоренување најголема улога одиграле школуваните Албанци во странство, главно во Цариград. Сами Фрашери на овој пат бил безкомпромисен. Тој неписменоста на Албанците ја гледал како закана за самите Албанци, а описменувањето го гледал како закана за сите непријатели на Албанија и Албанците, поради што им дава до знаење на своите сонародници дека кога Албанците ќе се школуваат и ќе пишуваат на свој мајчин јазик, ќе ги имаат сите непријатели на една страна. Сепак, тој укажува дека ако не се случи тоа, на Албанија и на Албанците им доаѓа поголема закана, асимилацијата. *„Првата и најважна работа на која треба да и го посветиме целото внимание и енергија како народ е да пишуваме на наш јазик, да отвориме свои училишта за да се спасиме од сите опасности. На овој пат и за оваа идеја треба да бидеме подготвени да војуваме со сите наши непријатели. Кога*

¹¹⁰ S. Frashëri, *Shqipëria ç'ka qënë, ç'është dhe ç'do të bëhet?*, 52-55.

¹¹¹ Крсте П. Мисирков, *За македонските работи*, 67-69.

¹¹² S. Frashëri, *Shqipëria ç'ka qënë, ç'është dhe ç'do të bëhet?*, 29-31.

се зборува за доброто на Албанците и на Албанија, сите разлики се оставаат настрана¹¹³, бидејќи не може да има Албанија без Албанци, не може да има Албанци без албански јазик, и не може да има албански јазик без училишта каде би се изучувал албанскиот јазик“¹¹⁴.

За македонските работи

Како личност кој целиот свој живот го поминал во студии, научно-истражувачка работа, пишување статии и издавање весници, разбирливо е дека Мисирков подобро и повеќе од било кој од своите сонародници на време ја разбрал улогата и значењето на науката, јазикот и културата. „Науката и литературата се најважниот фактор за развивањето на еден народ. Революционерната дејност е привремена и разрушувачка, а не вечна и соидувачка. Културното работење е поморално од револуционерното“¹¹⁵.

Исто како Сами Фрашери и секој преродбеник на својот народ, Мисирков ја објаснува важноста и вредноста на мајчиниот јазик. Тој има јасна порака да се негува и чува мајчиниот јазик, бидејќи тоа е должност и обврска. Во мислата на Мисирков, душата на еден народ се состои во верата и во јазикот. „Јазикот е средство со кое ние дознаваме што мисли, што чувствува и што сака нашиот собеседник.

Во јазикот има одделни гласовни знакови или зборови за сите мисли, чувства и желби на еден човек, затоа јазикот на еден народ е негово духовно богатство и наследство. Да се откаже човек од својот народен јазик значи да се откаже тој и од народниот дух. Таква мислост кон нашиот народен јазик треба да имаме и ние, ако сакаме да му останеме верни на духот на нашите предедовци. Милоста кон народниот јазик е наш долг и наше право. Секој што го напаѓа нашиот јазик ни е исто таков наш непријател како и напаѓачот на нашата вера. Верата и јазикот - тоа се душата на еден народ“¹¹⁶.

Статијата на Мисирков со наслов „Неколку зборој за македонскиот литературен јазик“ претставува прво нормирање на јазикот и основа за создавање на македонскиот литературен јазик. Во една кратка статија, Мисирков пишува за историјата на македонскиот јазик, ја објаснува потребата и го дава неговиот предлог за наречјето на македонски литературен јазик, а тоа бара знаења од повеќе јазични научни области, кои тој несомнено ги имал. „Секој народен јазик си има своја историја и свои современи варијации или дијалекти, поддијалекти итн. Своја историја и варијации си има и нашиот јазик. Во најново време се откажавме да си избереме едно од нашите наречја за наш опит литературен јазик, а наместо тоа зедеме да се учиме и да пишуваме на туѓите соседни јазици, најповеќе на бугарскиот. Сега ние да си го избираме за опит литературен јазик централното македонско, т.е. велешко-прилепско-битолско-охридското наречје. Откако ќе се избере наречјето што ќе биде македонски литературен јазик, ќе треба да се разгледа и прашањето за македонскиот правопис. Прво, Македонија да се неутрализира за Бугарија и Србија и да се оддалечи еднакво од двете држави, и второ, таа треба да се обедини врз јазичната основа“¹¹⁷.

Референци

[1]. Sami Frashëri, *Shqipëria ç'ka qënë, ç'është dhe ç'do të bëhet?*, Prishtinë, 2019.

[2]. Крсте П. Мисирков, *За македонските работи* (избор, редакција, предговор, забелешки и превод: д-р Блаже Ристовски), Скопје, 1985.

¹¹³ Ibid, 60-63.

¹¹⁴ Ibid, 80.

¹¹⁵ Крсте П. Мисирков, *За македонските работи*, 82-84.

¹¹⁶ Ibid, 169-170.

¹¹⁷ Ibid, 171-178.